

NH-NYTT

MEMLEMSBLAD FÖR FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER
 BULLETIN OF THE ASSOCIATION OF SCANDINAVIAN PAPER HISTORIANS
 MITTEILUNGEN VON DEM VEREIN NORDISCHER PAPIERHISTORIKER

Arg. 10 1982 December

Nr 4

Redaktör: Erik Witting, Torngatan 64, S-542 00 Mariestad

NH-8

KØBENHAVN 16 - 19 juni 1983

ORDINARIE MEDLEMSMÖTE MED FÖRENINGEN ÄGER DENNA SOMMAR

RUM I VÅRT SÖDRA BRODERLAND - DET YNDIGE DANMARK.

VI HOPPAS ATT SÅ MÅNGA SOM MÖJLIGT FINNER MÖJLIGHET ATT DEL-

TAGA I DETTA MÖTE , DÄR VÅRA DANSKA VÄRDAR KOMMER ATT ERBJUDA

ETT MYCKET OMFATTANDE OCH INTRESSANT PROGRAM.

MEDDELA SNARAST DITT INTRESSE PÅ BILAGDA ANMÄLNINGSBLANKETT!

V Ä L M Ö T T I K Ø B E N H A V N !

Kurt K Karlsson: *Finlands handpappersbruk - vattenmärken, ägare och anställda*

Helsingfors: *Finska pappersingenjörssällskapet*, 1981 (tr 1982), 308 s, ISBN 951-99375-1-x

Nicander & Souranders "Lumpappersbruken i Finland" har hittills varit standardverket för vår kännedom om handpapperstillverkningen i Finland. När arbetet utkom 1955 hade emellertid nya vindar börjat blåsa inom filigranologin och därför var det redan vid publiceringstillfället ofullkomligt. KURT K KARLSSON kom så småningom att bli den som med envist nit skulle råda bot på just vattenmärkessidan. Vi har nu blivit i stånd att ta del av den slutliga texten i "Monumentabandet" över Finlands handpappersbruk efter det att vi under årens lopp blivit underrättade om delavsnitt i form av NPH-artiklar och kåserier.

Den finska pappersforskningen är att gratulera till detta nya standardverk på området. Här behandlas inte bara de fjorton handbrukens vattenmärken utan även deras art av produktion och kvantiteter, när nu dessa tre storheter går att belägga eller beräkna. Även ägare och anställda vid bruken har Kurt K Karlsson forskat fram i originalhandlingar från tiden: kyrkböcker, mantalslängder, landshövdingens och generalguvernörens verifikationsböcker, landsböcker och jordabok.

Kurt K Karlsson har gjort systematiska arkivundersökningar av hela serier av sådana arkivalier för att därur excerpera alla uppgifter som rör pappersbruken. I synnerhet domböckerna har lämnat stoff till ibland ingående porträtt av ägare och anställda vid bruket. På grund av detta källmaterials art kommer avigsidorna särskilt till synes. I Finland som på så många andra håll var verksamheten med ett pappersbruk osäker och olönsam. Tvistigheter mellan ägare och pappersmakare förekom vid snart sagt varje bruk. Men inte bara domböcker utan också ett rikt personhistoriskt arkivmaterial har Karlsson utnyttjat för att fastställa familjeförhållanden hos de anställda och deras persondata, något som bör glädja släkt- och hembygdsforskare. Ja, frågan är om inte det bestående värdet i denna bok kommer att utgöras just av det personhistoriska materialet. Detta är något ovanligt för ett arbete av detta slag, åtminstone inom ramen för en nationell pappersbrukshistorik. Men det är också ovanligt att det endast fanns 14 handpappersbruk i ett land - jämför Sveriges 140! Detta förhållande tillåter Karlsson att göra diverse exkurser, som man väl annars inte direkt väntat sig att finna inom dessa pärmar, men som pappersforskningen måste vara tacksam över: om vattenmärkesforskaren Henry Biaudet, om Carta sigillata-kontorets upphandling av papper, om pappersmuséet vid Centrallaboratorium AB i Helsingfors.

Stoffet presenteras som en serie monografier över varje pappersbruk: ägare och anställda (ibland med stamtavlor, ibland med diagram över verksamhetstid), produktion (ibland med diagram) och vattenmärkesavbildningar, följt av sammanfattning på engelska och finska. Verket är rikt illustrerat med ritningar av byggnader, kartskisser och topografiska fotografier från nutiden. Dokumentationen är noggrann med fotnoter och källhänvisningar.

Även om det finns mikroskopiska möjligheter att okänt källmaterial dyker upp (väl främst då från utlandet) torde ytterst lite finnas att tillägga om Finlands handpappershistoria - utom från våra dagars produktion förstås, vid Tervakoski.

Författaren har lyckats finna vattenmärken från de allra flesta pappersbruken - även från Tomasböle, Finlands tidigaste papperskvarn från 1667. Somliga pappersbruks produkter saknar vattenmärken, så Wiando-Taipale i dess produkter från 1848-57 och Talisola-Friedrichstal (1851-64, även maskinbruk, inget papper kan tillskrivas detta bruk med säkerhet).

Överraskningar kan man aldrig gardera sig mot. Det ansågs sedan länge att Finland haft 13 handpappersbruk, men Kurt K Karlsson hittade av en slump ett fjortonde, nämligen Vesakoski. Det är inte så underligt att intet tidigare var känt om detta. Dess ägare, Johan Glas, lät anlägga det bara för att få papper till förfälskning av rikssvenska sedlar under tiden 1820-34. Han blev aldrig avslöjad, och bruket förblev därför obekant.

Som alltid kan man finna ett och annat att anmärka på. För sådana som inte har kännedom om papperstillverkning för hand och om vattenmärken och vattenmärkesforskning måste företalets avsnitt om avbildning av vattenmärken genom avritning och betagrafi te sig kryptiskt, liksom omnämmandet av A- och Z-former. Ett sådant grundläggande faktum som att Vm alltid uppträder som formpar, "tvillingar", eller att samma motiv förekommer i olika gestaltningar, "varianter", poängteras ej tillräckligt. I kapitlet Vattenmärke hade tillverkningsprocessen och avbildningar av pappersformer samt betagrafier av tvillingar varit pedagogiskt mer givande än den verbala beskrivning som där ges. Att i detta kapitel även blanda in präglade märken blir bara vilseledande, i synnerhet som exempel på sådana illustreras med fotografier. Förklaringar till den metod som här använts för avbildningar av Vm presenteras på en alldeles för undanskynd plats (s 30) utan någon motsvarighet på finska eller engelska. Vm-avbildningarna är i full skala, bättre än fallet brukar vara i motsvarande Monumenta-band. De flesta motiv och bokstäver/namn är stora och utbreder sig över en stor del av pappersarket. Det har därför varit besvärligt att utnyttja bokens tryckta rationellt. Ibland kunde kedjelinjer/steglinjer ha förkortats för att spara plats: Granfors' Vm 1-7 hade kunnat få plats på mindre yta t ex. Numreringen av Vm från samma bruk men under olika ägare har beträffande Tammerfors genomförts med en serie för Lefrén's tid 1810-32 och en ny serie för Fraenckels tid efter 1832, vilket förefaller onödigt.

Finns nu samtliga kända Vm i handtillverkat papper avbildade? Nej, det framgår av den förklarande texten till varje Vm att varianter av motivet ej alltid avbildats. För att ta ett exempel: Vm 5 från Tervakoski förekommer med andra avstånd mellan bokstäverna G och N (olika formpar eller förslitningssymptom? - Motsvarande mått på avbildningen har för övrigt fallit bort.) Vm 8 från samma bruk förekommer även med årtalet 1833. Flera andra exempel just från Tervakoski kan anföras, något som Karlsson själv påpekar. Men Vm-beskrivningarna finns bara på svenska, så det är tveksamt om icke-svenskläsende har något utbyte alls av de däri förekommande dateringsuppgifterna m m. Motsvarande avbildningsluckor är däremot täckta i den alfabetiska förteckningen över Finlands vattenmärken (s 287-288). Däri saknar man för fullständighetens skull bruksnamnet GRANFORS.

Om man vill identifiera ett Vm är denna förteckning den bästa inkörsporten. Det kan därför diskuteras om den inte borde ha placerats på ett mer framhävt ställe i början av arbetet, kanske före innehållsförteckningen (vari sidhänvisningar borde ha givits) och varför inte tillsammans med karta över handpappersbrukens läge och deras driftsperioder (nu på sid 20).

Det är ett myller av detaljuppgifter i denna bok och mängder av käll- och litteraturhänvisningar. Det är synd att det inte finns en regelrätt käll- och litteraturförteckning, eftersom en sådan har ett värde i sig även utanför kretsen av pappershistoriker och släktforskare.

Vad jag med ovanstående kritiska anmärkningar vill ha sagt är att stoffet kunde ha presenterats mer systematiskt till glädje för sådana som inte läser från pärm till pärm utan som konsulterar arbetet för vissa bestämda upplysningar.

Det saknas även en uttalad målsättning i den svenska texten. Den återfinns däremot i den engelska versionen av förordet (s 19). "The main object of this book is the presentation of watermarks in Finnish hand-made paper produced before 1900. It further presents those involved in the production of hand-made paper: the mill-owners, the masters and the workers, along with an attempt to give a period picture based on old documents." I alla dessa tre avseenden har författaren lyckats över hövan.

Enmansföretag har så lyckats genomföra utgåvor av norska (Fiskaa), danska (Nordstrand) och finska (Karlsson) vattenmärken. Återstår Sverige. Det synes i detta fall rimligare att avbildningar av de 140 handpappersbrukens olika Vm och data över deras kronologiska förekomst sprids via microfiche eller bildskiva än att tjocka Monumenta-band utges. Det borde vara möjligt att använda datateknik för att underlätta lagring och sökning av avbildningar. I ett vidare perspektiv kunde optisk maskinell läsning av originalpappers Vm ske för identitetsfastställanden och datering. Men ännu är vi inte så långt komna att det finns mer än ett par bruksmonografier med Vm. Svenska pappershistoriker har i riksarkivets pappershistoriska samling ett rikt källmaterial att bearbeta. Det är bara att sätta i gång.

Jan Olof Rudén

PAPPERSKVALITETERNA I FINLANDS MANTALSLÄNGDER UNDER ÅREN 1809-1860

Vid sökandet efter olika vattenmärken under autonomins tid i Finland efter kriget 1808-09 genomgicks en hel del olika skriftserier, dokumentsamlingar och myndigheternas olika slag av protokoll, domböcker, skattelängder och mantalslängder. Det framgick genast, att man i början av 1800-talet huvudsakligen använde papper av utländsk tillverkning. En första tanke var då, att man möjligen från tullstatistiken skulle kunna utreda hur mycket och varifrån detta papper var infört. Tyvärr var tullens bokföring över importen under den aktuella tiden (1809-1860) ej uppställd så, att man ur densamma skulle kunnat utläsa svaret på dessa frågor. Man bör därtill beakta, att såväl importen som exporten av papper från och till Ryssland var fri, vilket gjorde en efterkontroll av papperets gång över östgränsen omöjlig.

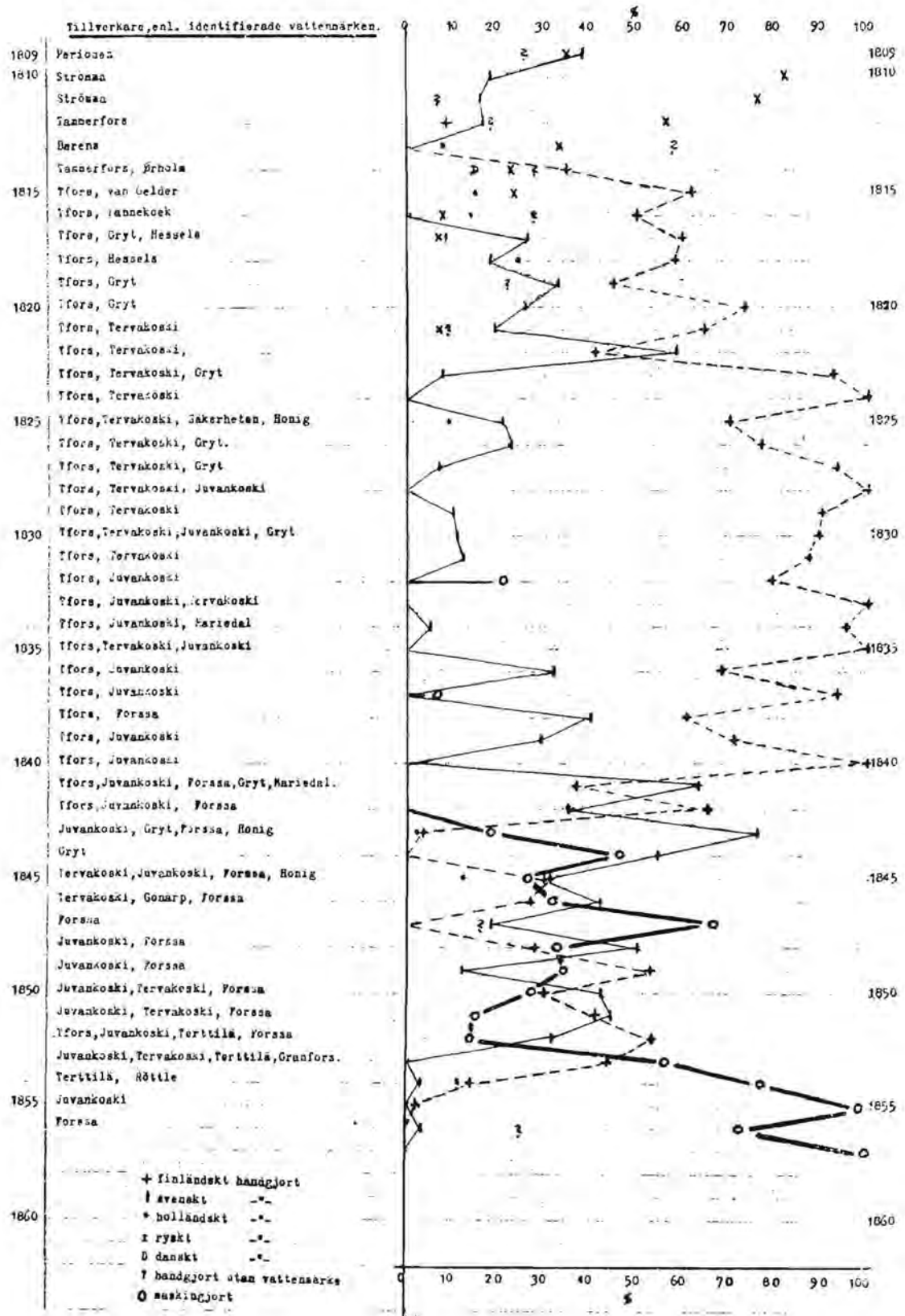
Vid sökandet efter vattenmärken för min bok i detta ämne (1) hade mantalslängderna visat sig vara den bästa källan. Uppgörandet av mantalslängderna skedde nämligen socken- och stadsvis och var av så pass trivial natur att deras utskrivande ej nödvändigtvis måste ske på papper av högsta klass. Det behövlige papperet kunde m a o inköpas var det lämpligast kunde fås, t ex från närbeläget bruk om sådant fanns, eller införas längs gängse handelsväg. Även om mantalslängderna ej egentligen mängdmässigt utvisar anskaffningen, så kan man dock anse dem vara goda indikatorer på, vilka kvaliteter som på respektive ort stod till förfogande, samtidigt som man ur statistiken indirekt kan utläsa hur den tidens sjötrafik var transportfärdigare än forslandet av papperet på de då ännu rätt få landsvägarna, där dessa över huvud taget var transportdugliga.

Finland var i början av 1800-talet uppdelat i följande län: Nylands län - intill 1831 inkluderande även Tavastland, som därefter uppträder som Tavastehus län, Åbo och Björneborgs län, Vasa, Kuopio och Uleåborgs län (samt Viborgs län, som här ej medtagits). Varje länns mantalslängd är sammanbunden till ett band per år. Framförandet av de från mantalslängderna utsovrade och omräknade värdena i en möjligast lätt överskådlig form slutade efter diverse försök - först med stapeldiagram - till de här nedan angivna "kurvorna". Det framstod vidare som varande av vikt att samtidigt också få till synes tillverkningsbruket, så långt detta på basen av vattenmärkena var möjligt. Tillverkningslandet var relativt lätt att fastslå, då de finländska brukens vattenmärken är kända och de ryska brukens dels hade en speciellt dålig kvalitet och dels var kännetecknade av årtalet, som måste ingå i vattenmärket. Tyvärr har det ej lyckats undertecknad att fastslå en del svenska bruk, där dessa var utmärkta med för mig okända initialer, då en tabell över dessa t v ej torde vara uppgjord.

På de följande kurvbladen har till höger införts landvis pappersmängden i procent i varje årgångsband, utgående från y-axeln. Årtalen däremot löper uppifrån och nedåt. För att lättare från dessa "stjärnkartor" kunna utläsa trenden för de aktuella länderna, har de svenska procentalen sammanbundits med tunna, heldragna linjer och de finländska med punktlinjer, samt till slut det överhandentagande maskintillverkade med tjocka heldragna linjer. En sak, som på ett beklagligt sätt förrycker denna statistik på många punkter, är den ofta rätt stora mängden papper utan vattenmärke, vilken betecknats med "?". Den är säkert i många fall, särskilt för Nylands och Tavastehus läns del, en produkt av Tammerfors tillverkning, men detta kan utan vm ej med säkerhet beläggas.

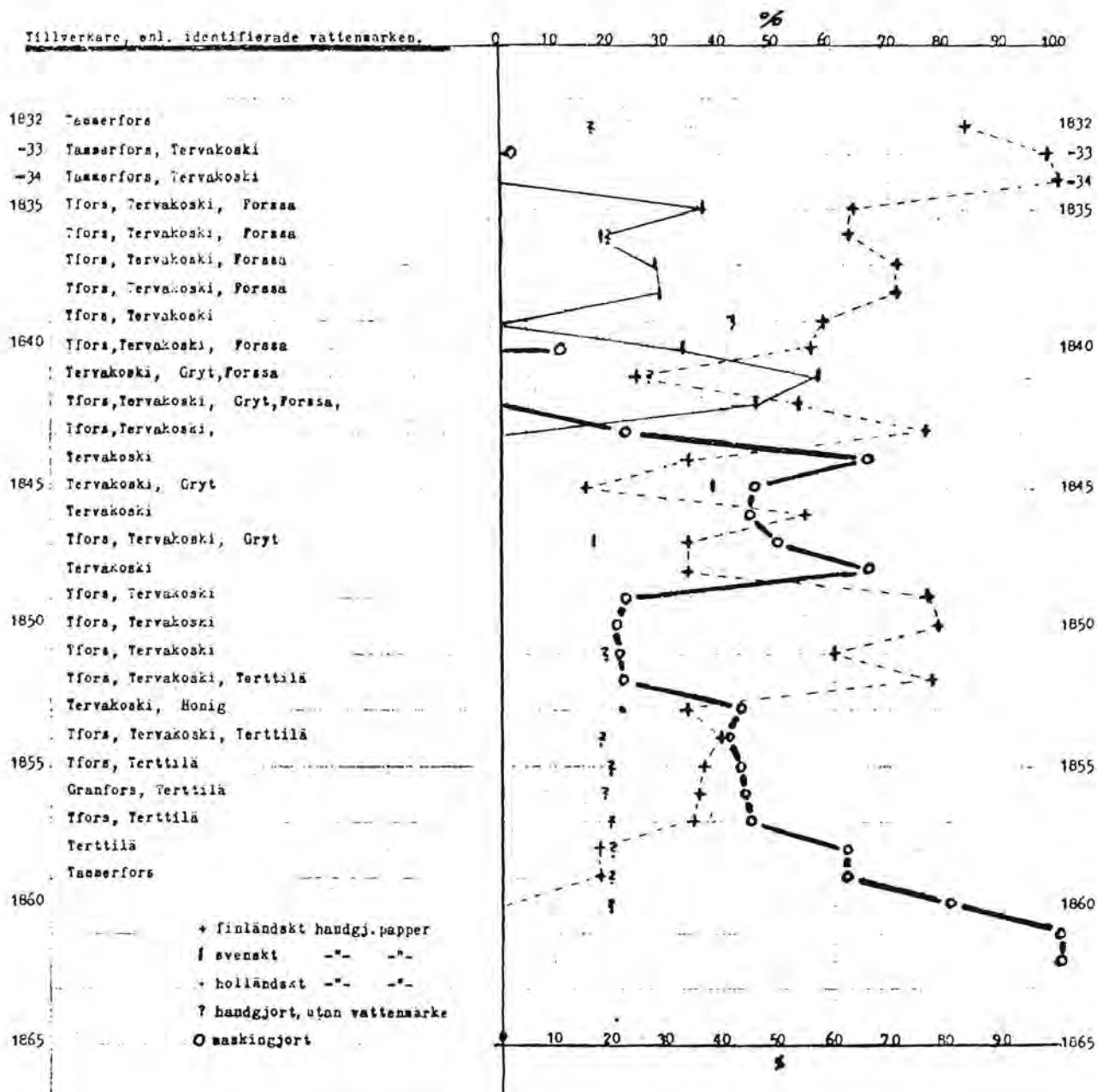
1) Kurt K Karlsson: Finlands handpappersbruk - vattenmärken, ägare och anställda. Helsingfors 1981.

PAPPERSKVALITETER I NYLANDS LÄNS MANTALSLÄNGDER (Intill 1831 inklusive Tavastehus)

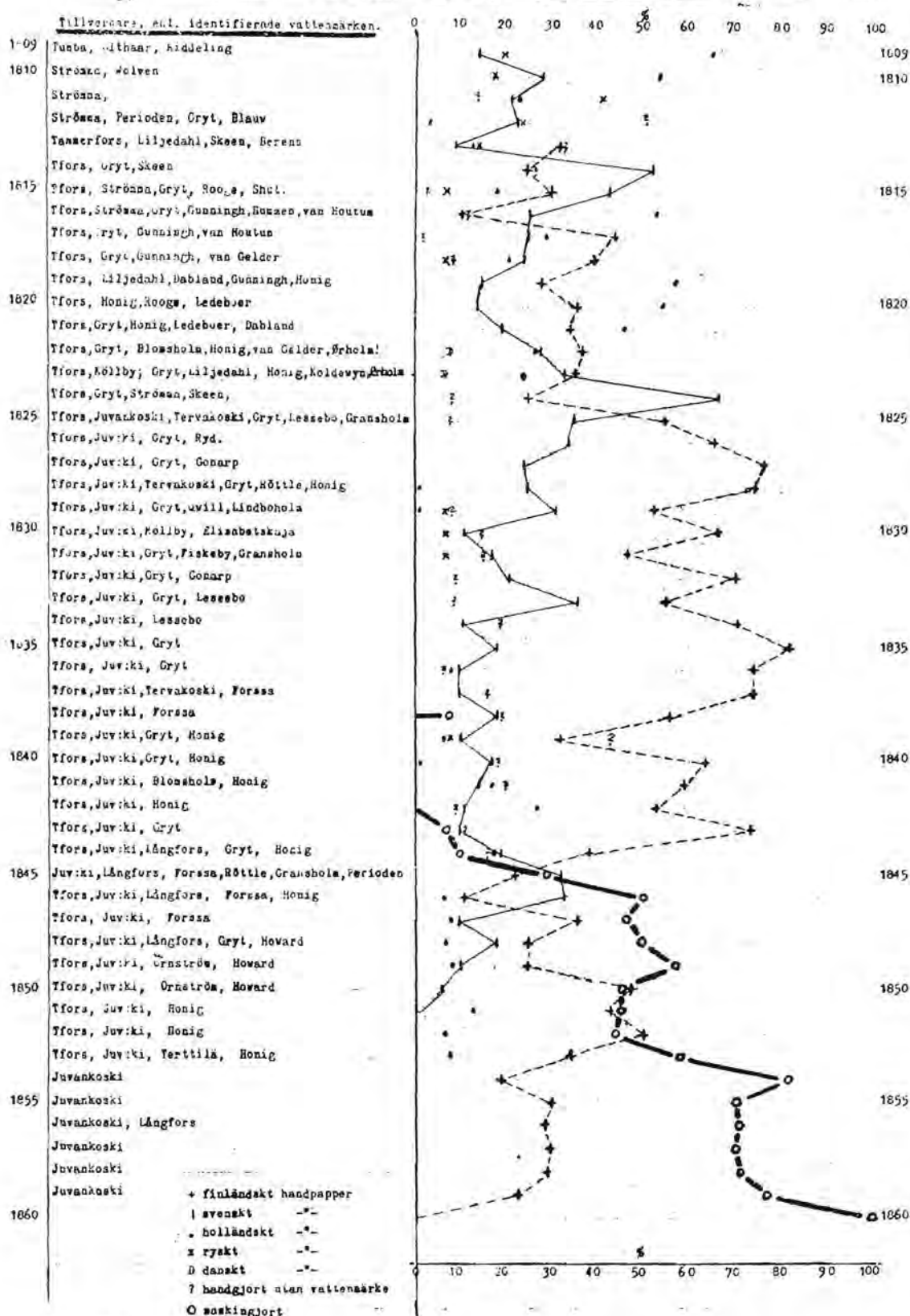

För såväl Nylands som Tavastehus läns del kan man tydligt lägga märke till det inhemska papperets stora andel, i jämförelse med det svenska och även det ryska (med X eller Andreas-kors betecknade) papperets rätt anspråkslösa andel. Detta är lätt förklarligt genom att Tammerfors, landets största handpappersbruk samt efter 1818 även Tervakoski - i Tavastehus närhet - båda var belägna inom detta område och invid en god landsväg (på sträckan Helsingfors-Tavastehus-Tammerfors).

PAPPERSKVALITETER I TAVASTEHS LÄNS MANTALSLÄNGDER

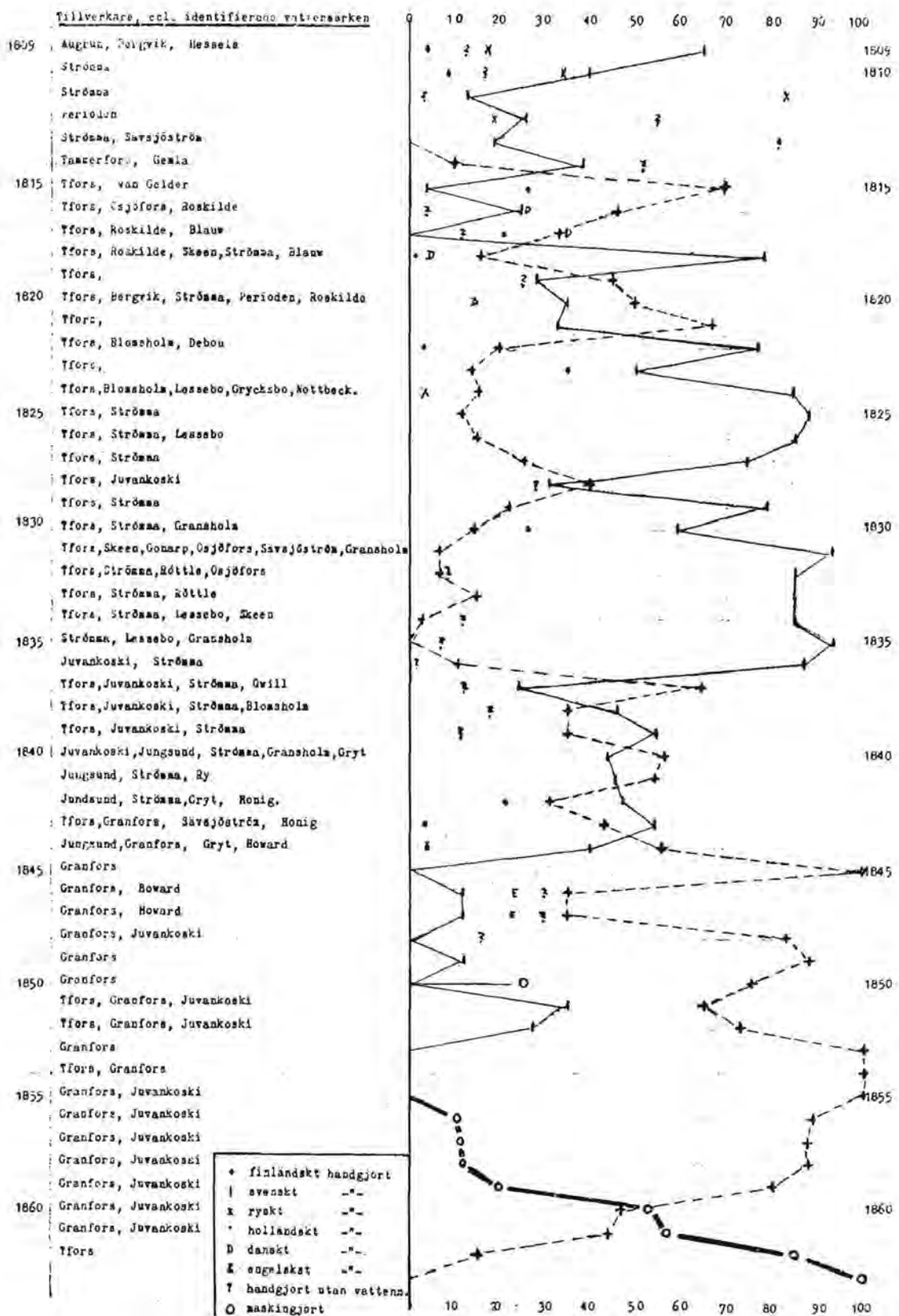
PAPPERSKVALITETER I ÅBO OCH BJÖRNEBORGS LÄNS MANTALSLÄNGDER

För Åbo och Björneborgs läns del bör man beakta, att det visserligen fanns goda landsvägar mellan såväl Tammerfors-Tavastehus-Åbo som Tammerfors-Björneborg, men då såväl Åbo som Björneborg var stapelstäder med livliga egna sjöförbindelser, tog man säkert gärna returfrakt på de oftast trävaruexporterande fartygen till kontinenten. Därför är det ej så underligt, att man t ex 1822-23 kom att köpa danskt och på 1840-50-talen även engelskt papper. Vad som verkar mera förvånande är att svenska bruk från det inre av landet ("mörkaste Småland") som Blomsholm, Sävsjöström, Örneström (= vm Liljedahl) och Röttle vid Vättern idkade en märkbar utlandsexport.

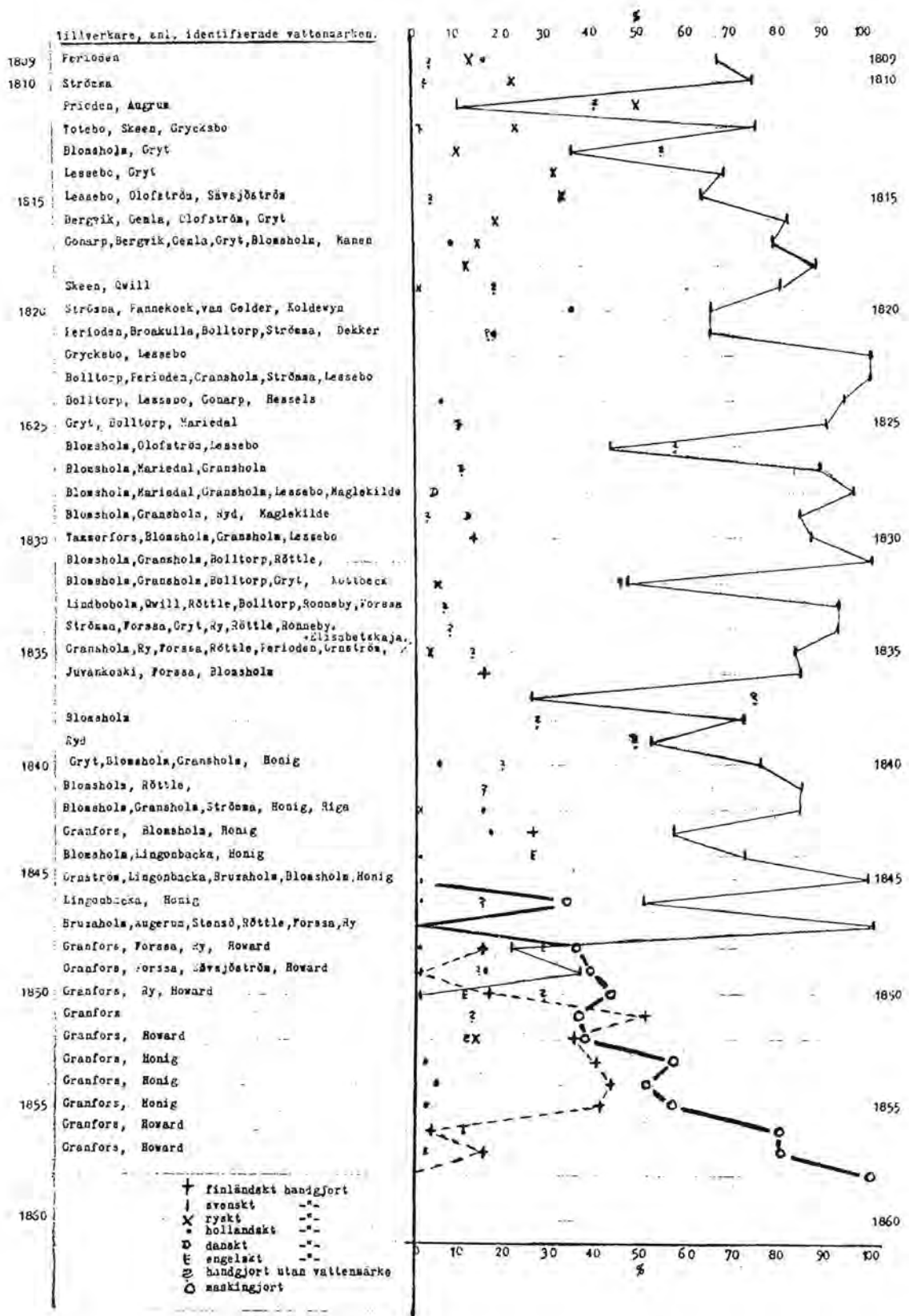

PAPPERSKVALITETER I VASA LÄNS MANTALSLÄNGDER

Vasa län vid den österbottniska kusten med sina sjöstäder Vasa, Kaskö, Kristinestad och Karleby, vilka alla idkade sjöfart, låg bra till för import och härav det starka inslaget av svenskt papper. Vägen till Tammerfors var å andra sidan lång och besvärlig och det var först sedan produktionen vid de av Vasa-kommerserådet Grönberg startade Jungsund (nära Vasa) och Granfors i Närpes (ävenså rätt nära Vasa) tog fart, som det inhemska papperet i dessa trakter ökade, för att, självfallet, som i alla de andra fallen på 1860-talet, helt utkonkurreras av maskinpapperet.

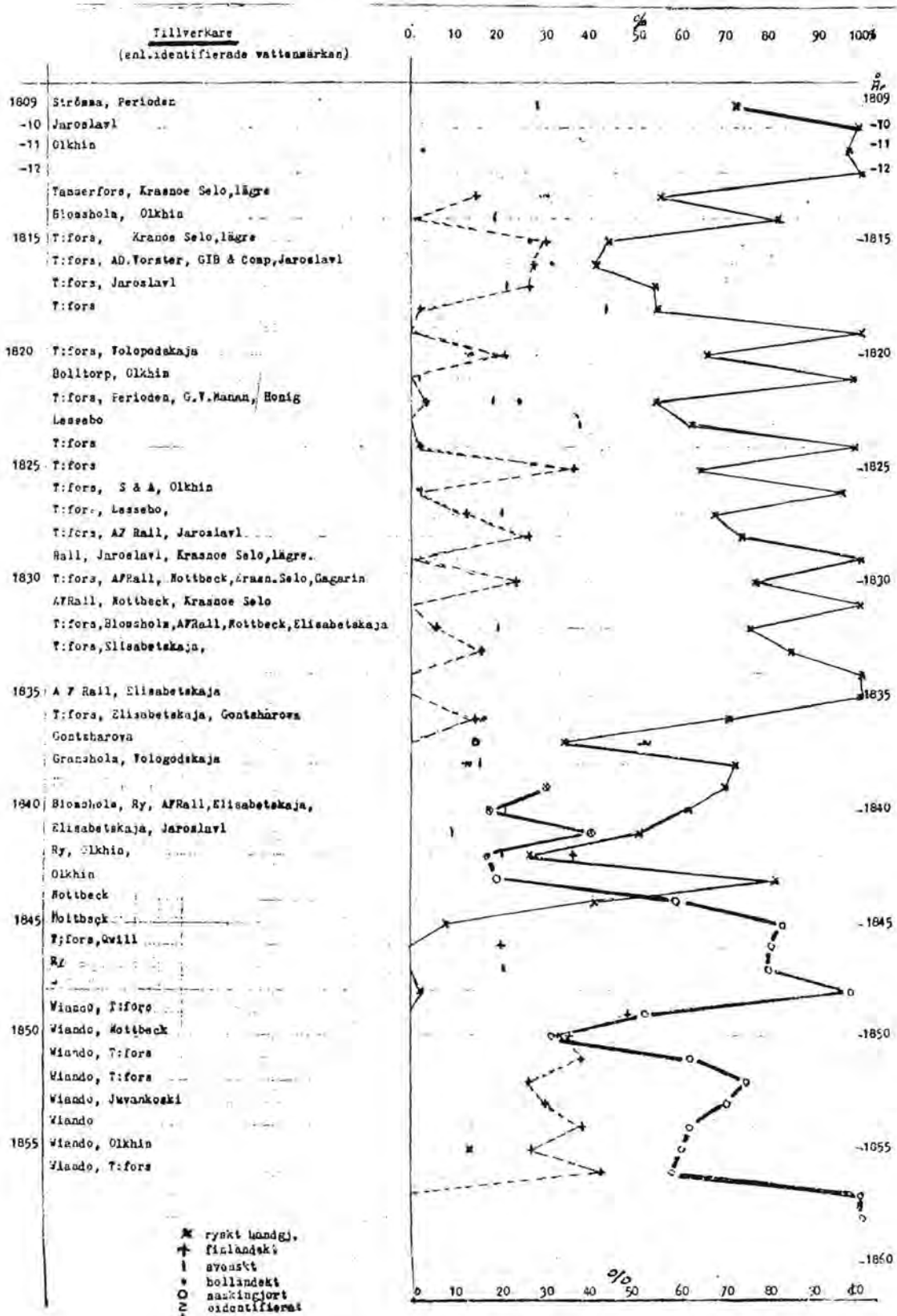
PAPPERSKVALITETER I ULEÅBORGS LÄNS MANTALSLÄNGDER

Uleåborgs län hade för det första exportstaden framför andra, Uleåborg, med stor utförelse av tjära och trävaror och därtill kuststäderna Brahestad och Torneå, samt i inlandet staden Kajana. Dess mantalsböcker har ej tidigare genomgåts, eftersom inga nya finländska vattenmärken var att förutse så långt uppe i landet. Uleåborgs läns mantalsböcker har nu granskats enbart för denna artikel. Uleåborgstrakten var, som väntat, helt dominerad av

svenskt papper, men så hade man ju utom den livliga sjötrafiken även en relativt god landsväg via gränsen vid Torneå - drygt 100 km norröver. Men också här förvånar man sig över de avlägsna leverantörerna som Stensö, Gemla, Qwill och Bruzaholm långt inne i mitten av Sverige. De ryska pappersförekomsterna härrör från Kajana, där den allmänna landsvägen från Viborg över Kuopio slutade. Det kan ju särskilt noteras, att 4 av länets mantalslängder bestod enbart av svenskt papper.

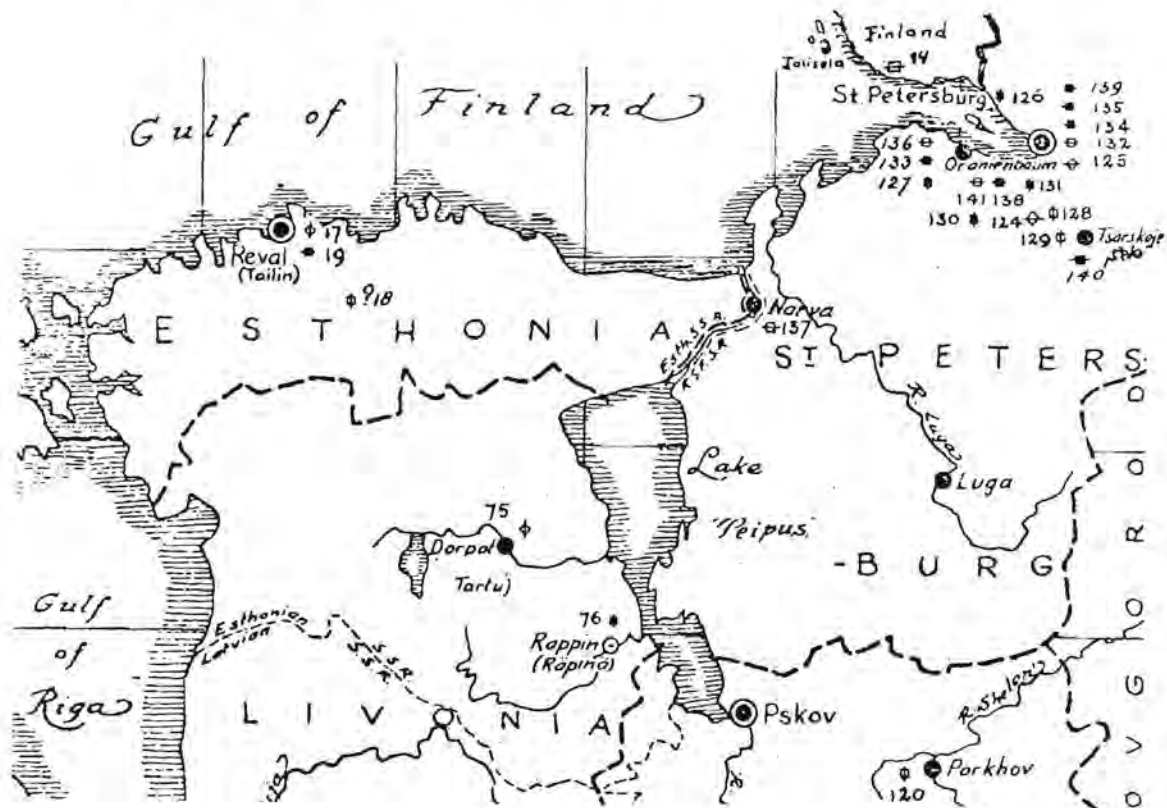
PAPPERSKVALITETER I KUOPIO LÄNS MANTALSLÄNGDER

För Kuopio läns del har de ryska pappersleveranserna varit helt dominerande. Andreas-korsen har därför på detta kurvblad förenats med heldragna tunna linjer - de svenska leveranserna här är ju rätt blygsamma. Förklaringen till den stora mängden ryskt papper är, att deras dåtida enda handelsväg gick söderöver via St Michel till Viborg och St Petersburg. Däremot var vägarna västerut i riktning mot Tammerfors inte så trafikabla, där sådana över huvud taget fanns.

Fastän man i allmänhet bör undvika att "köra med främmande hästar" har undertecknad här tagit sig friheten att i ett särskilt avsnitt utbreda sig över handpapperstillverkningen i trakterna runt forna St Petersburg och detta med stöd av vad som finns angivet i framtidne IPH-medlemmen, professorn Z V Uchaskinas bok (2) från det dåtida Ingermanland-Estland-området. Det kan ju dessutom förmodas att denna tidskrifts läsare knappast närmare har intresserat sig för detta nog så produktiva och intressanta område. Även den införda kartan är ett brottstycke av Uchaskinas "Map I", endast aningen utökad norrut. (Den lodräta "masken" ovan g i St Petersburg föreställer nedre ändan av den forna Systerbäck-gränsen mot Finland.) Bruksnumren härrör från bruksbeskrivningarna i nyssnämnda bok.

INGERMANLANDS OCH ESTLANDS HANDPAPPERSBRUK (enl detaljer ur Uchaskinas bok)

2) Zoya V Uchaskina: A history of Russian hand paper-mills and their watermarks. Hilversum 1962.

INGERMANLANDS OCH ESTLANDS HANDPAPPERSBRUK (enl detaljer ur Uchastkinas bok)

Drukets n:o enl. U-a	Ort	Ägare	Verksamhetstid	Vn
17	Reval	Johann Wiedenbauer	1664 - 77	?
19	Reval	Johann Donat, grundare	1836-43, sedan maskinbr., ännu i användning. <i>x</i>	J.W.D./Donat
75	Dorpat	okänt, men obs! svenskt.	1632 - ?	?
76	Rapina (vid Peipussjöns syd-ända.)	R.G.Löwenwolde+hans efterkommande	1734 - ännu	Rappin / L i sköld.
124	Krasnoe Selo, övre. (25 km SW fr. St. Petersburg)	Peter I. (=Staten), fr. 1712-18, sedan fr. 1754 Karl Sievers, Alebnokoff.	1714-1850-talet	fyra ankaren i kors.
125	St. Petersburgs väderkvarn.	Holl. Willem Couwenhoven, införd av tsar Peter personligen.	1718-28 (gick mycket dåligt)	?
126	Alexandrovskaia, 35 km NW fr. St Petersburg	V.E.Olkhin+son+efterkommande	1754-1879 och ev. ännu senare.	SPB7VO i kyrill = St. P.Burg.Fabrik.V.Olkhin. G.B.F. (i kyrill)
127	Gotobuzh, 65 km WSW St P:burg	Karl Sievers+änka, eft. 1808 baron Yzkull.	1773 - 1872	= 124, eller AP i kyrill.
128	Krasnoe Selo, lägre.	Alexander Cozens, senare furst Potemkin.	1779 - 1852	
129	Tsarskoe Selo (Puschkin)	Statens sedelpapperstillverkare	1785 - 1818	Dubbelörn i helark
130	Ropsha, 35 km SW fr. StP:burg	Under svenska tiden gen.Haster, eft. 1721 greve Golovkin, greve Orlov, Lazarev, Buchmeyer m.fl.	16?? - 1861	RFIL ell.ROPSHA i kyrill.
131	Katarinenhof, vid kusten av Finska viken, nära St. Petersburg.	Baron Alexander Rall, efter 1834 ryska staten.	1797 - 1872	Rall, ibland med stor elefant, eller A.F.Rall/m.ProPatria ell.bikupa.
132	Optiska Institutets ångdrivna p.kvarn i StP:burg.	Ryska flottan	1816-18(brann)	?
133	Lapukhina, i Oranienbaum	Karl Nottbeck	1810 - 52	C.SNOTTBECK/fransk lilja
134	Elisabetskaia, 30 km E fr. St Petersburg.	Olkhins dotter Elisabet, se 126.	1817 - 60	A.G.F. +monogram m. EK, eller E.E.F.
135	Kronans papperskvarn i StP.	Ryska staten, för egna behov	1818 - ?	Stor dubbelörn
136	Lanskaia, i Oranienbaum	Adelsdamen Elisabet Lanskaia	1823 - ?	?
137	Karva	Peter Tschatkin	1823-26, brann.	?
138	Strelnia, 19 km W fr. StP:burg	"-"	1826 - 52	?
139	Nebes kvarn i Petersburg	Konrad Nebe	1827-52, senare omb.t.maskinbr.	?
140	Annolovo, i södra Petersburg	Karl Nottbeck, jämför n:o 133	1823-60, senare maskinbruk	Nottbeck/fransk lilja
141	Peterhof, "-"	Ryska staten	Startade 1818 som Rysslands första maskinbruk, senare 1837-42 även handbruk.	PETERHOFF (även i kyrill)

x) Detta är samma fabrik, dit massutflyttningen från Tammerfors-fabriken i Finland skedde år 1840. (K K Karlsson, loco cit, s 104-105.)

Beträffande den ovan framförda, av undertecknad ur material i Uchastkinas bok sammanställda tabellen är det skäl att med några ord försvara dess medtagande. Man kan från tabellen och kartan lätt konstatera att det under olika tider, men särskilt under

början av 1800-talet, fanns inalles bortåt tjugotalet olika handpappersbruk i den omedelbara närheten av det gamla St Petersburg. I kartans övre rand har dessutom inritats Finlands pappersbruk nr 14 - Talisola (Friedrichstal), (3) vilket tydligt visar dess närhet till metropolen och samtidigt ger förklaringen till, att undertecknad inte kunnat utreda detta bruks marknadsföring. Det må också observeras, att Talisolas grundare och ägare, preussaren Friedrich Nebe, säkert var en släkting till preussaren Konrad Nebe i St Petersburg på bruket nr 139. Ägarna till de dåtida pappersbruken i Ingermanland-Estland var, såsom av namnen framgår, i de flesta fall baltiska eller svenska adelsmän. Namnet Nottbeck klingar fö bekant i finländska öron, då Finlaysons textilfabrik i Tammerfors under slutet av senaste århundrade leddes av en William Nottbeck. (Den adliga släkten von Nottbeck lever kvar här i landet.)

Till slut vill undertecknad föreslå, att någon av våra svenska kolleger, som har tid och tillfälle, skulle ägna någon dag till att i Sveriges Riksarkivs utslagsliggare efterforska privilegierna eller andra motsvarande omnämmanden om bruken i Reval, Ropsha och Dorpat, vilka verkade redan på 1600-talet och intill dess Tsar Peter I vid pass år 1713 invaderade Baltikum i samband med det nordiska kriget.

Kurt K Karlsson

---

3) K K Karlsson: loco cit, s 281-284.

E G Loeber: PAPER MOULD and MOULDMAKER

The Paper Publication Society (Labarre Foundation), Amsterdam 1982, 83 s + 125 helsidesplanscher.

IPH- + NPH-medlemmen, innehavaren av Zellchemings P-hedersring, polyglotten, pappersmakeridetaljforskaren n:o 1, hedersmannen och allas vår vän, skriftställaren EDO LOEBER har efter år av datasamlade, resor och vedermödor, under det gångna året låtit oss få kunskap om en liten del av hans vetande i bokform. Det är nu handpappersmakarens huvudredskap, formen och deckeln, som presenteras, och det verkligen i detalj. Boken föreligger i A4-format i en numrerad upplaga på 500 ex, och fastän utgiven av Monumenta-formatet av någon okänd anledning inte intagen i denna serie, där den tydligt hört hemma.

När man studerar den för en vanlig pappershistoriker så högintressanta boken kan man knappast fatta, att det går att få fram så många olika aspekter och viktiga konstruktionsdetaljer på ett till synes så enkelt verktyg som formen med dess deckel dock egentligen är. Men Edo Loeber har haft notisboken med sig överallt där han rest; i Amalfi, i Capellades, i Fabriano och i eget hemland samt på många andra ställen, och han har både frågat och noterat. Också i Tumba, Silkeborg och Lessebo m fl nordiska platser har Loeber varit och ritat av olika slag av prylar och dukvävstolar. Det är m a o omöjligt att från all denna detaljrikiedom framhäva något speciellt, då boken närmast är att likna vid ett uppslagsverk inom detta särskilda område. Från tabeller och uppställningar kan man finna ut varje säregenhet inom formens, deckelns och viradukens konstruktion och var just den eller den specialiteten har kommit till användning. Men framför allt annat bör dock lovordas de 125 sidorna med planscher, där även den i facket obevandrade i tydlig bild kan se t ex varje hopfogningsdetalj och varje viraduksbindning enkelt och entydigt avbildad.

Varje pappersingenjör har i sitt praktiska liv många gånger varit tvungen att slå efter papperstermer, deras definition och deras korrekta motsvarighet på andra språk i den sk "Labarren", den flerspråkiga ordboken och encyklopedin i branschen, och när man ser efter i dess förord, så finner man att författaren Labarre där avtackar Edo Loeber för hjälpen, eller m a o: Edo var med redan vid sammanfattandet av detta verkliga var mans nyttoverk i pappersbranschen. Man förstår ju redan av detta, att Loeber var den rätte mannen att sammanställa boken om pappersformen. Men man vet också att vännen Edo, låt vara vid nyss fyllda 80 (mina senkomna gratulationer må här bifogas), har massor av andra handpappersmakarterminologier på lager, så det är bara att hoppas, att han ännu länge framöver får behålla hälsan och arbetsförmågan så att vi får invänta ytterligare fina verk, samtidigt, som han skall ha ett hjärtligt tack för denna utmärkta bok.

TRE JUBILARER STILL GOING STRONG

Den 28 september 1982 kunde KURT K KARLSSON fira sin 75-årsdag - i nära anslutning till IPH:s Boston- konferens. Att vännen Kurt inte ligger på latsidan har vi sett substantiella bevis för, senast det imponerande bandet över Finlands handpappersbruk.

EDO G LOEBER är för NPH-Nytts läsare inte heller obekant. Denne auktoritet på teknikhistoria och vattenmärkesforskning har visserligen för några år sedan trätt tillbaka från The Paper Publications Society men är trots sina i november fylla 80 år högst verksam.

Allas vår vän HARRY ERICSON - en av NPH:s grundare, den store entusiasten och kännaren av de svenska handpappersbruken-deras miljö och personal- uppnådde den 3 februari den aktningsvärda åldern av 80 år. En efterhängsen ohälsa har gjort att vi saknat hans artiklar i vårt medlemsblad, men vi hoppas på god bättring.

NPH-Nytt gratulerar och önskar många nya bidrag från dessa vitala herrar!

JOR - EW

EBBA WAABEN NY REDAKTÖR FÖR NPH-NYTT FRÅN 1983

Vid NPH-styrelsens sammanträde i december 1982 erbjöd sig *Ebba Waaben* att ta över redaktörskapet för NPH-Nytt från 1983:1. Därmed ville hon bana väg för en ny praxis, nämligen att redaktörssysslan går på tur mellan de olika nordiska länderna. Sedan NPH-Nytt:s start 1973 har redaktionen legat i Sverige. En redaktör har rimligen större möjligheter att få in material från sitt eget land, men uttömmar kanske med tiden sina källor. Därför hälsar NPH-styrelsen med stor tillfredsställelse detta friska initiativ.

Var och en som vill fatta pennan och skriva en artikel, en notis, en recension eller lämna uppslag till en artikel är välkommen att lämna bidrag till den nya adressen:

NPH-Nytt
c/o Ebba Waaben
Amosebakken 8
DK-2830 VIRUM /Danmark

Samtidigt vill styrelsen till NPH-Nytt:s hittillsvarande och ende redaktör Erik Witting rikta ett varmt tack med de erkänslans ord han med all rätt förtjänar. Erik har sedan starten 1973 utformat medlemsbladets profil och sört för att innehållet blivit omväxlande. Föreliggande nummer är det sista som vuxit fram under hans händer. Vi hoppas att vi även i fortsättningen får glädja oss åt bidrag av Eriks hand i NPH-Nytt.

Jan Olof Rudén

DET FÖRSTA BIDRAGET UR GÖSTA LILJEDAHLS FOND
TILL ERIK WITTING

Vid fondstyrelsens sammanträde den 10 januari 1983 utsågs *Erik Witting* till den första mottagaren av bidrag ur Gösta Liljedahls fond för pappershistorisk forskning med motiveringen

som en erkänsla för hans arbete att främja den pappershistoriska forskningen genom framgångsrikt redaktörskap för NPH-Nytt från dess start 1973.

Stipendiet, som denna gång uppgår till 500:- kr, utdelas den 22 januari 1983 på Gösta Liljedahls födelsedag.

Nästkommande utdelningstillfälle blir den 22 januari 1984. Ansökningar kan insändas senast den 31 december 1983 till undertecknad, Bardabacken 4, S-16140 Bromma.

Bidrag till fonden mottages tacksamt på pg 73 56 61 - 1.

JAN OLOF RUDÉN

LÄSSEBO BRUK

I Nordiska Muséets samling av etiketter har ovanstående intressanta risomslag påträffats. Då omslaget i hög grad avviker från den gängse typen och utförandet, så är några kommentarer på sin plats, tycker jag.

Sticket är utfört av kopparstickaren och kartgravören CAPL-GUSTAF LUNDGREN, född i Finland 1799. - Från början av 1800-talet var han verksam i Sverige och arbetade i stor utsträckning vid Lantmäterikontoret och utförde på beställning kopparsticksarbeten i Stockholm. - Bland hans arbeten kan nämnas porträtt av Karl XIV Johan, Napoleon, Alexander I av Ryssland m. fl. kungliga personer samt stadskartor, utsikter, vignetter och exlibris. Under senare år kämpade Lundgren med stora ekonomiska svårigheter, då litografien vid mitten av 1800-talet alltmera började uttränga kopparstickskonsten. Han fick ett tragiskt slut i Stockholm 1854.

Lundgren är representerad bl.a. i Nationalmuseum, Kungl. Biblioteket, Tekniska Muséet i Stockholm och Musée Bernadotte i Pau Frankrike.

I P H -82

Då de internationella pappershistorikerna allt sedan föreningens grundande i slutet av 1950-talet alltid hade hållit sina möten i Europa, måste det anses vara ganska naturligt, att man efter en viss påtryckning från de amerikanska medlemmarnas sida beslöt förlägga 1982 års kongress till Boston/USA, därifrån en saklig inbjudan förelåg. Men inte ens på föreningens styrelsemöte i september 1981 kunde man förutse, att den amerikanska dollarn skulle stiga i värde till den grad den sedan gjorde under detta år. Då den största delen av IPH:s medlemmar är pensionärer, vilka betalar sina resor ur egen ficka, blev följden den, att den europeiska gruppen inskränkte sig till 13 personer - av dem 3 icke medlemmar.x)

För kongressens arrangemang stod direktören vid Lindenmeyr Paper Corp, Dr Leonard B Schlosser, till synes allena, men självfallet med en stab av underhuggare bakom sig. På arrangemangen var det heller ingenting att anmärka. Kongressens föredrag och förhandlingar var förlagda till det centralt belägna Boston-hotellet LENOX, där också de flesta av deltagarna var inkvarterade. Hotellet var av god klass och priserna självfallet därefter. Hela kongresstiden gynnades av ett sommarvarmt och vackert väder om ock med hög luftfuktighet.

Att närmare penetrera de olika föredragen vid mötet kan knappast vara av nöden i detta sammanhang - de kommer väl, får man hoppas, någon gång i tryck i IPH:s årsbok, vilken ju vid detta laget ligger några år efter i programmet. Det kan ju nämnas att franska språket denna gång ej alls kom till användning utan endast engelska och tyska, vilket för undertecknad med dåliga kunskaper i franska var en lättnad. Tre av föredragshållarna var damer och två av föredragen gällde färgade och dekorationspapper - vad tyskarna kallar "Buntpapier" - vilket några med mig räknar som hörande till pappershistoriens randområden. Det internationella betonades i hög grad bl a av föredrag från och om Korea, ett om papyrus i Egypten och ett om handpappersmakeri i Israels Negev-ökenområde. Det avgjort bästa pappersföredraget kom att hållas utom själva kongressen för en mindre krets. Den närvarande japanska medlemmen Shimura kallade 10 av medlemmarna till ett cocktailparty en kväll hem till en familj, bosatt i en förstad till Boston. I denna färgstarka familj idkade såväl frun i huset som den fullvuxna dottern handpappersslagning med stor sakkänedom och med prima utrustning. I deras egen trädgård odlade de dessutom en stor del av det behövliga fibermaterialet, allt från banan- och tomatväxter till lin och mitsumata m m. Det tillverkade papperet, som oftast var färgat och försett med de mest utsökta glans- och effektfiberinslag samt vattenmärken, sålde de åt konstnärer som rit- och dekorationsmaterial. Föredraget, som hölls av frun i huset (Mrs Elaine Koretsky), gällde en

x) Att den enda närvarande medlemmen från Skandinavien för sin egen del lade ut i mer eller mindre obligatoriska utgifter ungefär 3 månaders bruttopension visar ju, att han ej längre kan anses vara helt tillräknelig. (Sätt:s anm.)

privat resa i Kina och belystes med bortåt femtiotalet dias. Det visade familjens vedermödor och upptäckter, då de ville bekanta sig med handpappersmakeri i denna rätt slutna del av världen. Föredraget, som enligt undertecknads åsikt var det bästa under hela kongresstiden, kompletterades ytterligare med en god supé för hela sällskapet jämte trevlig underhållning. Synd bara att det inte blivit officiellt intaget i kongressprogrammet så att alla medlemmar hade kunnat ta del av det.

Vad beträffar kongressens s k officiella del, så kan den tyvärr närmast betecknas som ett fiasko. Av styrelsens medlemmar var endast 4 närvarande, då det hade tarvats 5 för att få den beslutsför och själva årsmötet hade behövt 25 närvarande medlemmar, och visst var där något över 25 personer, men ej tillräckligt många medlemmar för att stadgeenliga beslut skulle ha kunnat fattas. Styrelsen torde nu sammankallas nästa vår till Holland för godkännande av förslagen till beslut. Sämre är det emellertid med dechargen åt styrelsen samt nyval m m, som borde ha förrättats av föreningen under Boston-kongressen. Det förelåg ett preciserat förslag, utarbetat av styrelsemedlemmen van Houtum, om sammankallande av IPH-84 till Holland, och detta vann åtminstone de närvarandes enhälliga godkännande.

Till komplettering av själva IPH-82 ingick vidare en rad kulturella inslag - museibesök, en pianokonsert och en halvt teknisk exkursion till American Antiquarian Society i Worcester, där ett 30-tal specialister idkade avancerad konservering av pappersprodukter - från skadade dokument, böcker och kartor till fotografier och tavlor på papper - allt med högst moderna metoder. I stort sett bör man ge kongressen ett gott vitsord, också om man som f d pappersingeniör hade väntat av en pappersbruksdirektör att också få se något av de moderna pappersbruken i grannskapet.

K. K. K.